

ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЕКСПОЗИЦІЙНОЇ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ (на матеріалах розділу «Східні слов'яни та давньоруська держава Київська Русь»)

30 грудня 1904 р. відбулося офіційне відкриття та освячення першого загальнодоступного музею міста Києва – Київського художньо-промислового і наукового музею імені государя імператора Миколи Олександровича. Приміщення для нього (сучасна вул. Грушевського, 6) було споруджено за спеціальним проектом архітекторів В. Городецького та Г. Бойцова на кошти киян, а засновниками музею стали відомий вчений М.Ф. Біляшівський, етнограф Д.М. Щербаківський, археолог В.В. Хвойка та інші.

За 100 років свого існування музей неодноразово змінював і свою назву, і своє місцезнаходження. З жовтня 1991 р. він носить назву «Національний музей історії України» (розташований за адресою: вул. Володимирська, 2). За кількістю експонатів та за своїм значенням НМІУ є одним з провідних музеїв України.

А «відкриває» музей відвідувачу його експозиція, де представлено унікальні пам'ятки, що розповідають про історію розвитку суспільства на території сучасної України від найдавніших часів до сьогодення. Експозиція музею постійно змінювалась, різні часи ставили свої вимоги до неї, але завжди вона була обумовлена провідним видом сприйняття, пануючим світоглядом, естетичними та стильовими критеріями свого часу. Про експозицію одного з розділів НМІУ – «Східні слов'яни та давньоруська держава Київська Русь» – і піде мова.

Археологічний відділ сформувався в музеї одним з перших. Датою його народження вважається 1897 рік, коли було влаштовано першу археологічну виставку Київського товариства старожитностей та мистецтв, головним у діяльності якого було створення міського музею в Києві. Предмети, вміщені до експозиції цієї виставки, були отримані частково від Імператорської Археологічної комісії, а в більшості – від приватних осіб. Це, насамперед, колекції, надані, О.М. Тере-

щенком, Б.І. Ханенком, В.Б. Антоновичем, В.В. Хвойкою, Ф.Ф. Кундеревичем. Тому і експозицію доводилося будувати за колекційним принципом, що не давало можливості розподілити матеріал в хронологічній послідовності. Проте, там де було можливо, намагалися дотримуватись систематизації матеріалів. Крім того, речі до вітрин підбирались випадково, а самі вітрини були переобтяжені експонатами. Зберігся перелік виставки та опис загального вигляду деяких вітрин. От, наприклад, як виглядала одна з них, присвячена «Предметам Великокнязівської та інших епох (із зібрання В.Є. Гезе та В.В. Хвойки)»:

в середині вітрини розташовувався меч так званого «славянського типу», виловлений у Дніпрі рибалками; нижче меча – енколпіони та хреститільники з Київської, Чернігівської та Полтавської губерній, а з обох боків меча – гудзики від одягу з Тверської губернії [Указатель..., 1897].

Над створенням цієї виставки працював відомий археолог В.В. Хвойка. Він же очолив і археологічний відділ новостворюваного музею, а після його офіційного відкриття обіймав посаду головного хранителя. У 1897 р. В.В. Хвойка починає записувати в інвентарну книгу надходження археологічних матеріалів і продовжує ці записи до 1914 р. Ці книги зараз є чи не єдиним джерелом відомостей про надходження того чи іншого предмету, ними широко користуються співробітники НМІУ.

1 серпня 1899 р. у п'ятьох залах ще не добудованого приміщення музею, було відкрито археологічну виставку, присвячену XI Всеросійському Археологічному з'їзду, що відбувався в Києві. На жаль, недоліків, притаманних виставці 1897 р., уникнути не вдалося – зберігався той же колекційний принцип показу.

Окрасою виставки стали речі з розкопок В.В. Хвойки, який займався не лише формуванням археологічних колекцій, але й продовжував про-

водити археологічні розкопки. Ще в 1898 р. він одержав від Археологічної комісії відкритого листа на розкопки у Київській губернії, а у 1899 р. ним були відкриті старожитності зарубинецької та черняхівської археологічних культур. 20 серпня 1899 р. з'їзд, а з ним і виставка, закінчили свою роботу [Известия..., 1899].

Спорудження будинку музею завершувалося, але для того, щоб відкрити стаціонарну експозицію необхідно було докласти ще чимало зусиль, були потрібні і кошти, і спеціалісти.

Найбільш впорядкованим, завдяки турботам В.В. Хвойки, виявився саме археологічний відділ, експозицію якого було відкрито 26 грудня 1901 р. Крім колекцій, що експонувалися раніше на виставках, було вміщено матеріали, придбані для музею А.Н. та Є.М. Терещенками, В.В. Хвойкою, передані А.І. Зноско-Боровською, В.М. та Б.І. Ханенками, О.О. Бобринським, І.А. Лінніченком та іншими.

В.В. Хвойка зазначав, що ця експозиція викликала великий інтерес і щодня її відвідувало приблизно 500–600 відвідувачів [Особистий...].

Вона залишалась діючою і після офіційного відкриття музею, весь цей час поповнюючись експонатами. Зокрема, у 1905 р. В.М. та Б.І. Ханенками було передано до музею більшість речей з розкопаного Хвойкою у 1900–1901 роках могильника поблизу с. Черняхів (рішення Археологічної комісії від 1901 р.). Колекція Черняхівського могильника (а це понад 600 одиниць зберігання) і зараз є гордістю НМІУ.

Пріоритетним у побудові експозиції було намагання розмістити якомога більше предметів на конкретній площі. Тому вітрини музею швидше нагадували антикварну лавку, ніж справжню музейну експозицію. Як і раніше, експонати розміщувалися в основному за колекціями.

У 1914 р. В.В. Хвойка помер. Після його смерті і до 1941 р. головним хранителем музею була В.Є. Козловська. Робота музейних співробітників проходила у дуже важких умовах: постійний брак коштів, мізерна платня, напружена збиральницька робота, організація виставок. Труднощі додали також Перша світова війна та революційні події.

Нові умови викликали і новий погляд на історію взагалі, і на міський музей зокрема. Відтепер він мав стати «великим культурно-освітнім закладом Радянської України» а його експозиція повинна була відобразити переможну ходу соціалізму та побудову комунізму, зробити музей «вогнищем української культури» [Про утворення..., с. 1–21].

Археологічним колекціям часто не приділялось достатньої уваги, скорочувались експозиційні площі, багато матеріалів було передано до фондів, а ті, що залишилися, підпорядковувалися рішенням з'їздів та пленумів КППС. Так, при розкритті теми «Київська Русь», головна увага приділялася показу класової боротьби, майновому розшаруванню, а предмети християнської культури виставлялися лише для того щоб ще раз підкреслити, що церква завжди була «кровним ворогом трудящих» [Дубровський, 1927]. У музеї навіть створюється окремий антирелігійний відділ, організуються численні атеїстичні виставки.

Усе ж таки, у 20–30-х р. співробітники музею активно займалися науковою діяльністю, приймали участь у розкопках, матеріали яких знаходили відображення в експозиції.

У 1928 р. В.Є. Козловська видає «Провідник по археологічному відділу Всеукраїнського музею ім. Т.Г. Шевченка в Києві» [Козловська, 1928].

Періоду Київської Русі було відведено зал № 3 (26 вітрин). У перших восьми вітринах експонувалися речі із слов'янських поховань (III ст. до н.е. – IX ст. н.е.); у вітринах № 9–23 були представлені фрагменти фресок з Чернігова, Білгородки та інших міст Русі, чудові ремісничі вироби київських майстрів; вітрини 24–26 розповідали про життя та побут кочових народів, сусідів слов'ян.

14 червня 1930 р. вийшло розпорядження про згортання археологічного відділу і передачу матеріалів до Лаврського заповідника, де створювався Археологічний музей. Директором його було призначено В.Є. Козловську. На жаль, плани створення окремого археологічного музею залишилися на папері.

22 березня 1934 р. було прийнято рішення про виселення Всеукраїнського історичного музею з будинку, де він знаходився з часу відкриття, у зв'язку з побудовою виставки «15 років Робітничо-Селянської Червоної Армії» і про виділення під музей 6 корпусів на території Музейного містечка, що у Києво-Печерській Лаврі. Нові приміщення були абсолютно не пристосовані для зберігання та показу унікальних колекцій [Ковтанюк, Шовкопляс, 1999].

30-ті роки принесли з собою і хвилю репресій. Співробітників музею було звинувачено у націоналізмі. Цей «націоналізм» виявився у «підборі відповідних експонатів, настирливому намаганні показати «європеїзм» української культури, її безбуржуазність». А експозиція начебто тільки і будувалась для того, щоб «прищепити робітничо-колгоспним масам сліпе схиляння перед культурою

минулого, як культурою безкласовою, «народною», національно єдиною, монолітною у своїй суті» [Доповідна..., с. 75–87].

До 1937 р. вся експозиція музею перебувала в згорнутому вигляді. В цей час приймалися нові надходження, впорядковувались фонди (причому саме їм приділялося найбільше уваги), готувались матеріали для побудови нової експозиції. Тоді ж археологічний відділ було поділено на три частини: «Докласового суспільства», «Скіфії та грецьких міст Північного Причорномор'я», «Київської Русі».

І. Бондар підготував тематико-експозиційний план нової експозиції «Київська Русь» [Бондар, 1937] і у 1937 р. вона починає свою роботу. На цей раз експозиція була чітко витримана в руслі марксистсько-ленінського вчення. Прискіпливі цензори «дали добро» на її відкриття. Кожна вітрина містила одну або кілька цитат з творів К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна або Й.В. Сталіна. Було також багато цитат з «Короткого курсу історії СРСР» під редакцією Шестакова. В експозиції використовувалось невинувато багато муляжів, малюнків, схем, діаграм, графіків, тоді як дійсно цікаві, оригінальні експонати, залишалися у фондах, як такі, що не мали «потрібного ідеологічного навантаження».

Не були також представлені і чудові вироби з дорогоцінних металів. Згідно директиви № 873/І від 27 листопада 1933 р. Народного Комісара Просвіти України вони були передані на зберігання до Держбанку, а в роки війни їх було евакуйовано до Уфи [Старченко, 1999].

Центральне місце в експозиції відводилось темі «Стихійні народні повстання в Київській

Русі», яку також висвітлювали за рахунок малюнків, планів та схем. (Рис. 1)

У тому ж році були відкриті експозиції відділів нумізматики та зброї, планувалося відкрити розділи «Докласового суспільства», «Скіфії та грецьких міст Північного Причорномор'я».

У відділі зброї даньоруському часові присвячувалися 2 вітрини [Монтажные листы...]:

1. «Зброя ранньофеодального суспільства – Київської Русі»;

2. «Зброя кочовиків домонгольської доби».

Для побудови експозиції у 1937 р. було виділено достатні кошти, кожний розділ мав власне художнє вирішення і тому, незважаючи на велику кількість різноманітних цитат, вона справляла належне враження. За 4 роки існування цієї експозиції з нею ознайомилися тисячі відвідувачів.

Передвоєнні роки були для співробітників відділу «Київська Русь» роками напруженої роботи. Плани включали в себе наукові статті, роботу у фондах, доповнення експозиції, відрядження на археологічні розкопки, читання лекцій та проведення екскурсій. Так, у 1941 р. планувалось провести реекспозицію (зокрема перенести матеріали розділу до корпусу № 8) та доповнити експозицію за темами: «Ранні слов'яни», Розкопки на території Києва», «Сусіди слов'ян», «Московське князівство XII–XIII ст.»; опрацювати короткий путівник по експозиції; створити макети давнього Києва та давнього слов'янського городища [План відділу...].

У роки Другої Світової війни значну кількість експонатів було вивезено до Німеччини, а та частина археологічних колекцій, яка залишилася, пе-

ревозиться до приміщення сучасного Будинку вчителя, де у 1942 р. П. Курінним була навіть відкрита експозиція. З відступом німців і ці експонати вивозяться до Німеччини [Німецько-фашистський..., 1963].

Вже 10 листопада 1943 р., одразу ж після визволення Києва, музей відновлює свою роботу. Головним завданням його колективу було зібрати свої колекції, що зберігалися у різних місцях Києва, були вивезені за кордон або евакуйовані, та подбати про нове приміщення. У травні 1944 р. під музей було виділено будинок колишньої художньої школи по вул. Володимирська, 2.

Рис. 1. Експозиція «Київська Русь». 1937 р.

Почалася робота над створенням нової експозиції. Археологічним відділам було відведено чотири зали першого поверху. У післявоєнні роки експозиція вперше осмислюється як об'єкт проектування. В основу її побудови було покладено чіткий хронологічно-тематичний принцип, використовуються численні фото, реконструкції, схеми, малюнки. В жовтні 1946 р. повертаються з евакуації вироби з дорогоцінних металів, які також займають своє місце в експозиції [Лінка]. У 1948 р. музей гостинно відчиняє двері для відвідувачів. Поступово він набуває тих рис, що притаманні йому зараз, а його експозиція стає «візитною карткою» музею. На перше місце висувається показ справжніх, оригінальних експонатів, хоча, як і раніше, представлених у рамках марксистсько-ленінського світогляду.

У 1955 р. вийшов з друку «Путівник по залах Київського державного історичного музею» [Київський., 1955], де подавався детальний опис вітрин відділу «Київська Русь», розміщених у 3 та 4 залах. (Рис. 2).

Значне місце серед його експонатів займали матеріали з розкопок на території Києва, які проводились під керівництвом завідувачої відділу Кілієвич С.Р. в 40 – на початку 50-х років [Кілієвич, 1961]. Інтерес також викликали горизонтальні вітрини, розміщені в центральній частині залу № 3, де було виставлено речі зі скарбів давньоруського часу.

22 листопада 1963 р. вийшла постанова Ради Міністрів УРСР про створення Музею історичних коштовностей України, як філіалу Державного історичного музею, для збереження та експонування музейних цінностей, виготовлених з дорогоцінних металів та коштовного каміння. Згідно цієї постанови, такі експонати вилучаються з експозиції. Починається їх передача до МІКУ.

У 1966–68 рр. було проведено часткову реекспозицію відділу «Київська Русь». Екс-

Рис. 2. Експозиція 1948 р. Зал № 4

позиція збагатилась новими матеріалами, хоча чогось принципово нового привнесено не було. Залишилися старі вітрини, місце прикрас зайняли інші експонати або кольорові малюнки чи фото. В цілому вигляд залів мало змінився. [Тематико-експозиційний...]. (Рис. 3.)

З березня 1973 р. музей зачинається для ремонту та реекспозиції. Виділяються значні кошти на придбання нового обладнання, перепланування приміщень, побудову діорам та макетів.

Тоді ж відділ «Київська Русь» було перетворено на сектор в рамках єдиного археологічного відділу «Найдавнішої історії», очолюваного Романюк Л.М.

Рис. 3. Експозиція 1968 р. Зал № 4

Рис. 4. Експозиція 1977 р. Зал № 5

При створенні стаціонарної експозиції особливого значення набуває пошук оригінальної художньо-просторової композиції, вирішення кольоро-світлового оточення, художньо-функціональна якість експонатів. І, разом з тим потрібно було зберегти традиційний «образ» музею, старого, добре знайомого музею, того музею, який залишився у пам'яті відвідувачів.

Важливим етапом у роботі стає розробка тематико-експозиційного плану розділу, який, на відміну від попередніх років, є вже не просто переліком експонатів та текстів, а продуктом спільної роботи художника-експозиціонера з науковими співробітниками. Він вимагає від своїх авторів наукового обґрунтування, виявлення закономірностей взаємовідносин об'єктів показу, визначення різних аспектів, що впливають на створення єдиного художнього образу.

Написанням тематико-експозиційного плану розділу «Східні слов'яни та Давньоруська держава Київська Русь» та побудовою експозиції займалася завідувач сектору Шендрик Н.І. [Шендрик, 1977].

В цілому, матеріали розділу висвітлюють історію східнослов'янських племен, процес формування та подальшого розвитку Давньоруської держави, розповідають про цікаву та самобутню культуру Русі. Розділ охоплює досить значний проміжок часу: II ст. до н.е. – поч. XIII ст. Основою експозиції був показ історії Русі, як колиски трьох «братніх народів» – українського, російського та білоруського. Нова експозиція відзначалася максимальним використанням приміщень. Навіть у коридорі було розгорнуто експозицію «Східні слов'яни II ст. до н.е. – V ст. н.е.» (зал № 5). За рахунок звільнених додаткових площ (зали № 7–8) вдалося розмістити діораму Давнього

Києва, створену художником О.В. Казанським, та матеріали, що свідчать про високий рівень розвитку ремесла Києва X – поч. XIII ст. Крім того, для оформлення залу № 6 були використані різьблені барельєфи «Землеробство» та «Русь» художника І.Ф. Белея, а в залі № 9 – вітражі художника О.І. Мельника. 25 грудня 1977 р. нову експозицію було відкрито і саме розділ «Східні слов'яни та Давньоруська держава Київська Русь» одразу ж став одним з найбільш «відвідуваних». Таким він є і сьогодні. В його залах розміщено

понад 3000 оригінальних експонатів [Список..., 1999], тут проводяться тематичні та оглядові екскурсії, заняття із студентами різних навчальних закладів, масові заходи. Звичайно, за час, що минув з 1977 р. експозиція значно змінилася. Вона поповнилася новими експонатами, було переоформлено багато вітрин, знайшли своє відображення і окремі теми, не висвітлені раніше, проте в своїй основі художнє вирішення залишилось незмінним.

Старожитності, вміщені у перших вітринах розділу (зал № 5) характеризують населення, що проживало на території сучасної України у II ст. до н.е. – V ст. н.е., носіїв зарубинецької (II ст. до н.е. – II ст. н.е.), черняхівської (II – V ст. н.е.), київської (кін. II – сер. V ст. н.е.) та карпатських курганів (III – IV ст. н.е.) культур. (Рис. 4).

Привертають увагу речі з могильника II – IV ст. н.е. поблизу с. Черняхів (Київська область), розкопаного у 1900–1901 роках. Серед них – чудовий чорнолощений та сіролощений гончарний посуд, ціла колекція гребінців, зразки намиста, прикраси. Не можна залишити поза увагою також глек-«календар» IV ст. н.е. з могильника поблизу с. Ромашки (Київська область) та скляний келих IV ст. н.е. з с. Пилипи (Івано-Франківська область).

Серед експонатів, представлених у вітринах розділу, є і матеріали археологічних розкопок, в яких безпосередню участь брали співробітники музею. Так, у 1965–1973 рр. Г.М. Шовкопляс досліджувала поселення зарубинецької культури I ст. до н.е. – I ст. н.е. в Києві, на Оболоні [Шовкопляс, 1969; 1970], а вже у 1977 р. речі з поселення були представлені в експозиції.

Наступний зал (№ 6) вміщує чимало оригінальних експонатів.

З VI – VII ст. у слов'янських землях виникають перші укріплені городища, що були економічними та політичними центрами союзів племен, місцем збору воєнних дружин. Одним з найбільш ранніх городищ було Київське, яке з моменту заснування (кін. V ст.) формувалося як великий міжплемінний центр, а згодом і як центр могутньої давньоруської держави. Експонуються фото залишків укріплень та жител Києва VI–VIII ст., фрагменти посуду, срібна антропоморфна фібула VI–VII ст., знайдена на вулиці Мала Житомирська. Поряд – унікальні срібні речі зі скарбів VI–VII ст. з сіл Мартинівки, Хацькі, Пастирське Черкаської області та с. Фотовиж Сумської області.

Про вірування східних слов'ян розповідають різноманітні амулети-оберіги, виставлені у горизонтальних вітринах в центрі залу. В цьому ж залі експонується копія одного з найвідоміших зображень язичницького божества – Святовита, або Збруцького ідола.

Науковці розділу плідно співпрацюють з реставраторами. Зокрема, у 90-х роках було відреставровано чимало прикрас полян, древлян, радимичів, в'ятичів, дреговичів, сіверян (VIII–IX ст.). Ці прикраси зараз можна побачити в експозиції.

Центральну частину залу присвячено темі «Становлення державності східних слов'ян». Тут в основному було використано ілюстративний матеріал: карти, копії мініатюр з літописів, малюнки.

У 1992 р. експозицію доповнила тема «Племена салтівської археологічної культури (VIII–X ст.)». Представлено 49 оригінальних експонатів з фондів музею.

Того ж року виставляється частина колекції матеріалів з давньоруського поселення X – поч. XI ст. поблизу с.Автуничі на Чернігівщині, яке розкопувалося Інститутом Археології НАНУ у 1988–2000 рр. за участю працівників музею. Всі матеріали розкопок планово передавались до фондів НМІУ. Поки що зберігається у фондах унікальний експонат з цього поселення – колодязь давньоруського часу. Після реставрації він займе гідне місце в експозиції.

Уявлення про городище, як феодальний двір-замок, адміністративний та господарський центр феодальних володінь, дають матеріали з городи-

Рис. 5. Експозиція 1977 р. Зал № 7

ща на Княжій Горі біля с. Пекарі поблизу Канева (літописне місто Родень).

У 1988 р. було значно доповнено та переформовано вітрину, присвячену темі торгівельних зв'язків Русі. Експонуються предмети торгівельного обміну та грошові одиниці, що використовувались у давньоруських землях.

Великими політичними, релігійними та культурними осередками Русі були міста. Експозицію наступного залу (№ 7) присвячено найбільшому з них, столиці давньоруської держави – Києву. Тут жили ремісники 60 спеціальностей, розкопано велику кількість ремісничих майстерень. (Рис. 5).

Привертають увагу 14 маленьких глиняних посудин зі слідами фарби, велика кількість бурштину та різні побутові речі з житла-майстерні художника, розкопаної на території Михайловського монастиря.

З 1994 р. експозицію розділу прикрашає скарб золотих та срібних виробів давньоруського часу з вулиці Кудрявської, випадково знайдений у 1986 р. У вітрині вміщено реконструкцію жіночого вбрання. До головного убору на ряснях прикріплено золотий колт, виготовлений у техніці перебірчастої емалі. Шию жінки обвиває разок намиста із золотих намистин, а руку охоплює чудовий срібний, виконаний у техніці черні, пластинчастий браслет.

Було також переформовано вітрину, присвячену Полоцькому князівству (1987), доповнено новими матеріалами теми «Чернігів X – XIII століть» (1990) та «Крим IX–XIII століть» (1986).

Постійно експозицію поповнюють і окремі унікальні експонати. Зокрема, лише у 1999 р. було вміщено глиняний кружальний світильник

Рис. 6. Експозиція 1977 р. Зал № 9

IV ст. з с. Сушківки, що на Черкащині; скляні гральні жетони IV ст. з могильника у с. Привільному Запорізької області; меч з написом «СЛАВ» (X – поч. XI ст.), знайдений майже сто років тому на Київщині; кам'яну мощівницю VI ст. з Криму.

В цілому, експонати, представлені в експозиції розділу свідчать про високий економічний, політичний і культурний розвиток Давньої Русі, вони є лише незначною часткою матеріалів, що зберігаються в НМІУ. (Рис. 6, 7).

Велику зацікавленість відвідувачів викликали і виставки, які працювали в експозиції розділу. Термін їхнього експонування – до одного року.

У травні 1982 р. відкрилася виставка «Києву – 1500 років» [Шендрик (2)]. На ній було вміщено старожитності, які характеризували різні періоди

Рис. 7. Експозиція 1977 р. Зал № 9

існування міста. У НМІУ зберігається чимала колекція матеріалів з Києва, що дало можливість зробити виставку цікавою та змістовною.

У 1985 р. працювала фотовиставка, присвячена 800-річчю видатної пам'ятки давньоруської культури – «Слову о полку Ігоревім» [Шендрик, Павлова]. Ця виставка займала 8 горизонтальних вітрин в залі № 9. Охоплювала п'ять основних тем: «Русь часів «Слова», «Поєма «Слово о полку Ігоревім» – найвище досягнення давньоруської літератури», «Історична основа та значення поеми», «Історичне відкриття «Слова», «Значення «Слова».

Незабутнє враження на музеєзнавців, археологів, пересічних відвідувачів справила виставка «Першохрам», відкрита 12 травня 1996 р. до 1000-ліття освячення першого офіційного храму Русі – церкви Богородиці Десятинної у Києві [Павлова, 1996]. З 12 по 13 травня в музеї проходила міжнародна наукова конференція. Результатом спільної праці науковців НМІУ, Інституту Археології НАНУ, інших музеїв стало видання «Церква Богородиці Десятинна в Києві» – збірка наукових статей та каталог старожитностей, відкритих на території Десятинної Церкви. Ця виставка мала оригінальне художнє вирішення. Завдяки спеціальним аркам, встановленим на вікнах,

створювалось враження храмового інтер'єру. В експозиції було багато світла, переважав білий колір, панувала особлива, піднесена атмосфера. Складалася виставка з трьох розділів: «Історія дослідження Десятинної Церкви», «Десятинна Церква давньоруського часу (996– 1240)», «Десятинна церква XIII–XX ст.». Крім експонатів НМІУ, на виставці експонувалися архівні матеріали, речі з Музею історії м. Києва, з Музею історичних коштовностей України, з Національних заповідників «Києво-Печерська Лавра» та «Софія Київська». Навесні 1997 р. виставку було розібрано.

21 лютого 2000 р. в залі № 9 експозиції було розгорнуто ще одну виставку – «Канва століть». Вона репрезентувала відреставровані у 1995–1999 рр., повернуті до життя тканини XII–XIII ст. [Стрельник, 2000]. Виставка займала центральну частину залу і була розповіддю не лише про давній текстиль, а й про нові методики дослідження решток тканин, про їх реставрацію та консервацію. Крім, власне відреставрованих тканин, можна було побачити фото тих же тканин до реставрації, фото значно збільшених окремих волокон

та металевого обплетення шовкової нитки. Доповнювали експозицію виставки різноманітні жіночі прикраси. Виставка зацікавила як фахівців, так і всіх, хто цікавиться історією Рідного Краю.

У травні 2000 р., у залі № 5 було розгорнуто виставку «Давні слов'яни у II ст. до н.е. – V ст. н.е.», яка дозволила більш ґрунтовно та об'єктивно висвітлити історичні події цього часу. Значно збільшилася кількість експонатів, з'явилася можливість розширити експозиційну площу. Крім експонатів з фондів НМІУ на виставці були представлені речі, люб'язно передані Інститутом археології НАН України та Археологічною лабораторією Національного педагогічного університету ім. Драгоманова.

До 2000-ліття Різдва Христового, у січні 2001 р. відкрилася виставка «Пам'ять віків», на якій експонувалися й археологічні матеріали (5 вітрин), підібрані за темами «Ідеологічні уявлення давнього населення України у I тис. н.е.», «Утвердження християнства на Русі», «Десятинна церква – важливий центр давньоруської культури, осередок поширення християнства» та «Наслідки християнізації Київської держави».

І, нарешті, з 7 лютого по 10 березня 2003 р. музей репрезентував виставку «Вікінги на Східному шляху». Ця виставка стала можливою завдяки творчій співпраці наукових співробітників НМІУ, Музею історичних коштовностей України,

Рис. 8. Експозиція виставки «Вікінги на Східному шляху». 2003 р.

Інституту археології НАН України, Археологічного музею НАН України та Національного музею історії Швеції. Особливий інтерес відвідувачів викликали копії рунічних каменів та матеріали розкопок останніх років (1998–2002) у Києві, які для широкого загалу були виставлені вперше. (Рис. 8).

Отже, стаціонарна музейна експозиція не є чимось сталим, навпаки, вона весь час розглядається як об'єкт подальшого вдосконалення, доповнення, творчого пошуку. У найближчих планах співробітників – часткова або повна реекспозиція розділу, причому основним принципом при побудові нової експозиції повинна стати видовищність. Та й взагалі, у саме поняття експозиції час вніс багато нового, примусив розглядати її як унікальне явище, як художньо-науковий твір, як основний засіб музейної комунікації [Майстровская, 1997]. А існуюча експозиція – це база для активної розробки нових підходів, принципів та прийомів, які сприяють розвитку сучасного музейництва. І хоча вона дещо поступається новим суперсучасним експозиціям можливо вона не є витвором мистецтва, але вона цілком відповідає своєму призначенню – зберігати та популяризувати експонати. Вона задовольняє всі смаки: доступна і для невідготовленої аудиторії і спроможна вдовольнити запити професіоналів.

ЛІТЕРАТУРА

Бондар І. 1937. Тематико-експозиційний план розділу «Славянские племена на территории СССР и государство Древняя Русь» // НА НМІУ, ф.р.-1260, оп. 1, доп. од. зб. 256

Доповідна записка «про стан музейної справи на Україні» заступника наркома освіти УРСР А. Хвилі від 4 листопада 1934 року // ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6457.

Дубровський В. 1927. Чергові завдання музейного будівництва на Україні // Український музей. К.

Известия XI АС. 1899. К.

Кілієвич С.Р. 1961. Історія Києва в експозиції історичного музею // з досвіду роботи музеїв УРСР. К.

Київський державний історичний музей (путівник). 1955. К.

Ковтанюк Н.Г., Шовкопляс Г.М. 1999. Сторінки історії музею (20-50-ті роки ХХ ст.) // Національний музей історії України: його фундатори та колекції. К.

Козловська В.С. 1928. Провідник по археологічному відділу Всеукраїнського музею ім. Т.Г. Шевченка в Києві. К.

Ліпка Н.В. Тематико-експозиційний план розділу «Київська Русь» 1946 року // НА НМІУ, ф.р. 1260, оп.1-д, од. зб. 54.

Майстровская М. 1997. Музейная экспозиция: тенденции развития // Музейная экспозиция. М.

Монтажные листы отдела оружия исторического музея // НА НМІУ, ф.р. 1269, Оп.1 (1-9), №3667.

Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. 1963. К.

Особистий архів В.В. Хвойки. НА ІА НАНУ, ф.2, оп.3, №1087.

Павлова В.В. 1996. Тематико-експозиційний план виставки «Перншохрам» НМІУ. Документація сектору «Східні слов'яни та Давньоруська держава Київська Русь». К.

План відділу «Київська Русь» на 1941 р. // НА НМІУ, ф.р. 1260, оп.1-8, од. зб.24.

Про утворення Музею України. Доповідна записка. // НА ІА НАНУ, ВУАК, №77.

Список експонатів розділу «Східні слов'яни та Давньоруська держава Київська Русь». 1999. К.

Старченко О.В. 1999. Золота скарбниця України // Музейні читання. Матеріали наукової конференції, присвяченої 30-річчю з дня відкриття Музею історичних коштовностей України 16 лютого 1999 року. К.

Стрельник М.О. 2000. Тематико-експозиційний план виставки відреставрованих тканин Х – ХІІІ ст. «Канва століть» НМІУ. Документація сектору «Східні слов'яни та Давньоруська держава Київська Русь». К.

Тематико-експозиційний план відділу «Київська Русь» 1968 р. // НА НМІУ, ф.р. 1260, оп.1, од. зб. 366.

Указатель выставки Киевского общества древностей и искусств 1897 года. 1897. К.

Шендрик Н.І. Тематико-експозиційний план розділу «Східні слов'яни та Давньоруська держава Київська Русь» 1977 року // НА НМІУ, ф.р.1260, оп.1, од. зб.739.

Шендрик Н.І. (2) Тематико-експозиційний план. Структура стаціонарної виставки «Києву – 1500 років» 1982 року. Повітряний опис виставки // НА НМІУ, ф.р. 1260, оп. 1, од. зб. 1190.

Шендрик Н.І., Павлова В.В. Тематико-експозиційний план фотовиставки «800-річчя «Слова о полку Ігоревім» – пам'ятки давньоруської культури». Тематична структура виставки НМІУ. Документація сектору «Східні слов'яни та Давньоруська держава Київська Русь». УК, 1985.

Шовкопляс А.М. 1969. Пам'ятники зарубинецького времени в Киеве // МИА, 160.

Шовкопляс А.М. 1970. Поселение зарубинецкой культуры на берегу Почайны в Киеве // МИА, 176.

Шовкопляс Г.М. 1992. Найдавніші пам'ятки на Оболоні, в Києві // Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-х років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки. К.

M.O. Strelnik

HISTORICAL EXPERIENCE OF THE EXPOSITION BUILDING OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE (ON THE MATERIALS OF THE SECTION «EASTERN SLAVS AND THE STATE OF KYIV RUS»)

Summary

The National Museum of the History of Ukraine is the real treasury of the most valuable national, historical, cultural and artistic heritage of the nation. Archaeological collection, afforded the base for the foundation of the Museum, consists of ca. 360000 items. More than 3000 of them are exhibited in frames of permanent exposition of the section of «Eastern Slavs and the Kyivska Rus». Author analyses the historical experience of exposition and exhibition creations on the materials of this section.